

Azokat a császárkorra keltezhető, temetkezési célból ásott gödröket, amelyekbe az utazókocsit vagy azok alkatrészeit és melléjük a fogatos lovakat is eltemették, összefoglaló néven kocsisíroknak nevezzük. A fogatos kocsi sírba tétele azonban idegen a római temetkezési szokásoktól, amelyek inkább a síremlékállítást helyezték előtérbe. Nem is valódi rómaiak ápták a kocsi eltemetésének költséges rítusát, hanem a Dunántúl északkeleti részén lakó kelta eraviszkuszok római uralom alatt élő előkelői.

Kocsival a túlvilágra

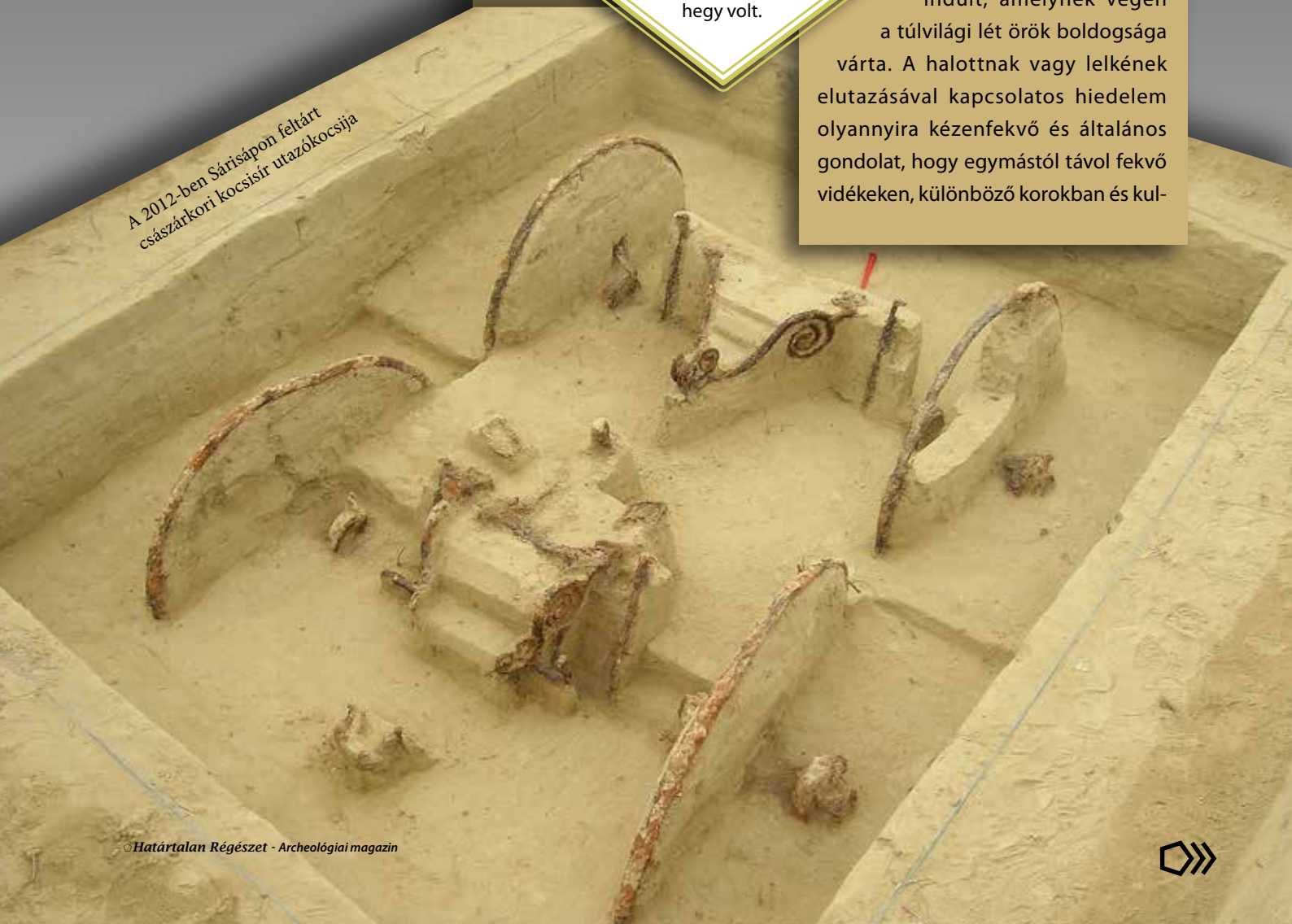
Utazókocsit tartalmazó temetkezések a császárkori Pannoniában

Mráv Zsolt

A különböző kelta törzsek a Kr. e. 4. században vették birtokukba a mai Dunántúl területét. A római foglalás előestéjén a Dunántúlon élő törzsek nevét római kori forrásokból ismerjük. Pest, Fejér és Tolna megye nagy részén ebben az időszakban az eraviszkuszok éltek, akiknek törzsi központja a budapesti Gellért-hegy volt.

Ennek az elitnek a tagjai annak ellenére, hogy a 2. században már átvették a rómaiság néhány ismervét, sőt sokan már a római polgárjog kiváltságában is részesültek, szilárdan őrizték hagyományait és tudatosan ragaszkodtak ősi túlvilágképzeteik egyes vonásaihoz. A kelták a túlvilágot a föld egy végtelen messzeségben fekvő vidékén – az írek például egy távoli szigeten – képelték el, ahová hosszú út vezetett és ahonnan már nincs visszatérés. Az elhunyt hozzátartozó hitük szerint tehát nem halt meg, hanem csak elutazott, hosszú útra indult, amelynek végén a túlvilági lét örök boldogsága várta. A halottnak vagy lelkének elutazásával kapcsolatos hiedelem olyannyira kézenfekvő és általános gondolat, hogy egymástól távol fekvő vidékeken, különböző korokban és kul-

A 2012-ben Sárissápon feltárt császárkori kocsisír utazókocsija

túrákban egymástól függetlenül is megjelent. Nem meglepő, hogy a kocsival való temetkezés szokása a Kárpát-medence korai és késő vaskorában is kimutatható, de a leglátványosabb képi és régészeti hagyatékát mégis a császárkor pannoniai őslakosságához köthetjük.

A túlvilági utazásra utaló jeleneteket a Kr. u. 1. század végétől számos – főleg az eraviszkusz törzs területén – előkerült bennszülött síremléken ábrázolták. Az eddig előkerült több mint 70 domborművön az elhunyat utasként jelenítették meg, ritkán két-, gyakrabban négykerékű kocsin ülve, sokszor a kocsi előtt vezetett hátsólovával, vadászkuttyójával együtt. Ezek a reliefek azonban nem közvetlenül az ismeretlen túlvilági utazást vagy a halott temetőbe való kiszállításának profán témáját, hanem az elhunytnak és családjának egy reprezentatív hétköznapi utazását ábrázolták. Erre utal a sok jeleneten látható „nagy felhajtás”, amely az utazást és az utazókat kísérte. Egy személy vagy család társadalmi pozíciója jól tükröződött abban, hogy milyen kocsival és hány szolgálival, kísérelével

indult útnak. Érthető tehát, hogy egyes családok miért rendeltek a síremlékeikre díszes kocsikat és nagy kíséretet ábrázoló jeleneteket. Ezek a mindennapi életből kölcsönzött képek csak átvitt értelemben utaltak az elhunyt túlvilági útjára. A reliefek másik, korábbi csoportján utas nélküli kocsikat látunk, amelyek csak a túlvilági utazás kellékét, az utazókocsit ábrázolták.

A legtehetősebb családok azonban nem elégedtek meg a halotti utazás allegorikus képi

megjelenítésével, hanem a 2. századtól a túlvilági utazáshoz szükséges kényelmes utazókocsival, az azt húzó felszerszámozott, járomba fogott lovakkal együtt mentek a sírba. A szokás erősen arisztokratikus jellegű, és már a kezdetektől is csak a helyi elitre korlátozódhatott. A kocsin való túlvilági utazás képzele ugyanis kézenfekvően kötődött a mindennapokban is kocsin közlekedő törzsi elithez, akik vagyoni helyzetüknél fogva nemcsak birtokolták ezeket, hanem nélkülözni is tudták.

A díszes utazókocsiknak nagy szerepe volt a helyi elit reprezentációjában, vagyonuk és társadalmi státuszuk kifejezésében.

A kocsisírok fényűző temetkezési szokást tükröznek. Az eltemetett kocsikat gyakran bronzszobrokkal, veretekkel, sőt néha sárgarézből készült berakásos vasalásokkal díszítették. A gazdag sírmellékletek között fegyvereket, Itáliából, a Rajna-vidékről és keletről származó importtárgyakat, főleg tisztálkodásra, fürdőzésre valamint sportolásra szolgáló bronzedényeket és eszközöket találunk. Pannoniából eddig közel 35 lelőhelyről ismerünk kocsit tartalmazó római kori temetkezéseket, amelyek

– öt dél-pannoniai előfordulásától eltekintve – jellemzően az eraviszkuszok törzsi területén és annak közvetlen szomszédságában csoportosulnak, ugyanott, ahol a halotti utazásra utaló őslakos síremlékek is elterjedtek.

Magyarország területén az ismert kocsisírok leleteinek többsége a 19. század végén és a 20. század elején, különböző földmunkák során került elő. Szerecsénebb esetekben a leletek adományozás vagy

A budaörsi 162. kocsisír alján feltárt fogatos lovak

Kocsijelenet a solymári sírsztélén

vásárlás útján, bár sokszor hiányosan ugyan, de a múzeumok gyűjteményeibe kerültek, míg a mostohább sorsúak figyelmetlenségéből, nemtörődömségből vagy éppen nyereszkeskedés miatt végleg megsemmisültek vagy elkallódtak. A kocsisírok kiszámíthatatlan felbukkanása miatt régészeti megfigyelésekre és hitelesítő ásatásokra csak a legkritikább esetekben volt mód, ezért a temetkezés rítusáról, a leletek összefüggéseiről sokáig szinte semmit sem tudtunk.

A legkorábbi kocsisírok közvetlen előzmények nélkül tűntek fel Pannoniában a 2. század első harmadában. A sírok legjelentősebb és legdrágább melléletei maguk a gazdagon díszített utazókocsik voltak. A kocsik figurális szobordíszítéséből tiszta bacchikus mitológiai képprogram tükröződik (Bacchus, a bor és a mámor istenének tisztelete), amely igazodott az eraviszkusz törzs elitjének túlvilágképéhez. A sírokból eddig előkerült kocsiknál, már ahol előfordult figurális szobordíszítés, mindig Bacchust és körét idézték meg, amely nem volt véletlen. Bacchus ugyanis olyan boldog, aranykort idéző túlvilági életet kínált követőinek, amely nagyon hasonlított a kelták egyik túlvilág-elképzelésére.

A kocsikat általában mélyre ásott gödrökbe helyezték. A „kocsisírok” néhány bizonyítható esetben (például Várpalota-Inota, 2. halom; Káloz; Érd; Budapest-Csillaghegy) nemcsak egyetlen, kocsit tartalmazó gödörből álltak, hanem a hátszlovak, a halottak és a mel-

léletek számára tőlük kisebb-nagyobb távolságra további gödröket is ástak. A temetkezések föld feletti megjelöléséről alig tudunk valamit. A gödrök összességét vagy magas földhalmokkal borították, vagy esetleg sírkertbe foglalták, bár az utóbbira még nem rendelkezünk egyértelmű régészeti bizonyítékokkal.

A kocsik eltemetésének módja is változatos képet mutat, bár a hasonló korú és lelőhelyű sírok között kiutathatók hasonlóságok. A legkorábbi ismert kocsit

tartalmazó temetkezésnek a 2. század első évezedeire keltezett várpalotai inotai 2. halmot tartjuk. A halomsír kocsiját – egyelőre példa nélkül álló módon – a halotti máglyára helyezték, majd a kocsi deformálódott vas alkatrészeit összegyűjtötték és egy hátszó tetemét is magába fogadó kisebb gödörbe erőltették. A temetkezés gödrei fölé földhalmot emeltek, ezért a sír feltárója, Palágyi Sylvia arra gondolt, hogy a kocsisírokat, vagy legalábbis azok többségét máshol is halmok boríthatták.

Több kocsisír esetében azonban a halmommal való borítottság kizárható. A várpalotai halomsírt ezért inkább kivétel, mint általános következtetések levonására alkalmas temetkezésként értékelhetjük. Ezt a sír koraisága magyarázza, hiszen akkorra keltezhető, amikor még nem egységesült a rítus. További szerencsés régészeti megfigyelésekig a halmok és kocsisírok összetartozását ezért csak óvatosan és a bizonyított esetekben fogadhatjuk el.

A budaörsi 162. számú sír négykerekű utazókocsijának rekonstrukciója

Bacchus és vidám kíséretének szoborcsoportja a szomor-somodorusztai kocsiról

Csak az utóbbi évtizedekben sikerült néhány kocsit tartalmazó római kori sírt régészeti módszerekkel feltárni: 1969-ben Kozármislenyben; 1973–1975-ben Inotán, a 2. halom alatt; 1999-ben Budakeszin; 2003-ban Budapest, a Bécsi úton; 2012-ben Sárísápon és 2017-ben Budapesten, a Csillaghegy lábánál. E régészetileg feltárt sírok segítségével rajzolhatunk pontosabb képet erről a Pannoniában jellemzően a kelta eraviszkusz törzsi elithez köthető temetkezési szokásról.

Ugyancsak kivételes az aquincumi *canabae* egyik temetőjében feltárt kocsisír, amelynek gödrében egy alkatrészeire bontott utazókocsi hiányos maradványai feküdtek. A különálló vasalásokat, lefeszegtetett, feldarabolt díszítményeket minden rend nélkül dobálták a kiásott gödör aljára. Ennek a szokatlan megoldásnak az okát abban kereshetjük, hogy a család a temetőben csak egy kis méretű parcella felett rendelkezett, és a sziklás altalaj miatt sem volt lehetőség egy kocsi méretének megfelelő gödör ásására. A budaörsi vicus temetőjében 2002-ben feltárt három négykerekű és egy kétkerekű kocsi eltemetésének hasonló módja a költséges temetkezési szokás egy családon belüli rövid, mindössze néhány generáción keresztül kimutatható ápolását bizonyítja. E rövid idő alatt a kocsik eltemetési módja változatlan maradt.

A mély és sokszor nagy alapterületű gödrök kiásása után azok aljára először a temetkezési szer-
tartás során leölt, felszerszámozott kocsihúzó lovakat helyezték el. Nyakukon vagy mellettük a fogatolásra használt ólomlemezekkel borított, bronzveretes fajármot is megtaláltuk. A lovak tetemére borították az utazókocsikat, amelyeket a gödör méretéhez alkalmazkodva mindig elemeikre bontottak vagy

A zsámbéki kocsisír mellékletei, amelyek a „kocsisírok” legjellemzőbb mellékletegyütteseit képviselik, köztük a kézmosó- és fürdőkészletet

Sokáig a halom alá temetett kocsisírok elméletét a Solymáron talált sírsztélé is erősítette, mert kocsijelentét a kép jobb szélén egy kiemelkedés – Soproni Sándor véleménye szerint halomsír – ábrázolása is kiegészítette. Azonban ma már sokkal valószínűbb, hogy ezt a kiemelkedést a közeli Pilis hegyvidéki környezete inspirálta, ahol egykor a temetkező család is élt és közlekedett. Valós vagy fiktív természeti környezet ábrázolása más síremlékeken is előfordul, ahol ugyancsak a képmező jobb szélén lankás domb- vagy meredek hegyoldalakat láthatunk, amelyeken kutyák által üzött nyulak futnak.

A budakeszi kocsi rekonstrukciója a Magyar Nemzeti Múzeum állandó régészeti kiállításán

szétszedtek. A csillaghegyi sír kocsiját a nagy méretű és mélyre ásott sírgödörbe, útra készen, felszerelt kerekkel helyezték el. A szertarás során azonban – szándékosan vagy csak véletlenül? – úgy borították bele a kocsit, hogy az átfordult és kerekkel felfelé érkezett a gödör aljára. Ugyancsak szerencsés a budakeszi kétkerekű kocsi eltemetési

módja. A kocsit itt is egyben, felszerelt kerekkel és felkötött szekrényvel sikerült feltárnunk. A kétkerekű kocsi vasalásai és bronzdíszítményei így eredeti összefüggéseikben őrződtek meg. Ennek a körülménynek köszönhetően el lehetett készíteni a kocsi hiteles rekonstrukcióját, amely a Magyar Nemzeti Múzeum állandó régészeti kiállításán látható.